

CORPUL ȘI CORPORALITATEA: SPAȚII DE REFLECTARE

Le corps et la corporalité: espaces de réflexion

Ana COJOCARU, drd., specialitatea Literatura română,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
Conducător științific: Maria ABRAMCIUC, dr. , conf. univ.

Résumé: Notre communication est basée sur la présentation de l'inventaire des domaines qui traitent un sujet aux aires connotatives complexes – le corps et la corporalité. Afin de donner une vue d'ensemble du phénomène, on évaluera quelques disciplines, dans le contexte desquelles le sujet a connu des approches intéressantes. On examinera et on expliquera les projections du corps et de la corporalité en anthropologie, en religion, en théâtrologie, en histoire, en nous concentrant plus particulièrement sur l'espace littéraire. Dans le domaine littéraire, Gheorghe Crăciun, dont les romans contiennent des expériences corporelles condensées, est celui qui a aménagé le phénomène de la corporalité dans l'écriture postmoderne, en le projetant de l'espace de la perception dans celui de la littérature, du texte.

Mots-clés: être, corps, corporalité, esprit, l'écriture postmoderne.

Motto:

„Fiecare om este constructul unui templu numit corpul său.
Suntem cu toții sculptori și pictori, iar materialul nostru este propria carne”.

Henry David Thoreu

Am reținut această aserțiune despre natura corpului uman, conceput atât ca temelie și spațiu al existenței noastre cotidiene, cât și ca spațiu al culturii. Corpul este perceput ca fiind și loc, și mijloc în care se înscrie socialul.

Comunicarea noastră este axată pe inventarierea domeniilor care abordează un subiect cu arii conotative complexe – corpul și corporalitatea. În scopul conturării unei imagini de ansamblu a fenomenului, vom evalua câteva discipline, în contextele cărora tema a cunoscut abordări interesante. Vom examina și explica proiecțiile corpului și ale corporalității în antropologie, religie, teatrologie, istorie, concentrându-ne, în special, la spațiul literar.

Pentru clarificarea modalităților de interpretare a conceptului în aceste contexte, am apelat, în primul rând, la exegezele unor cercetători notorii, între care se include și cea elaborată de antropologul francez David Le Breton. Savantul, urmărind transformările tehnice, statutul și concepția actuală ale corpului, a explicat reprezentarea sa antropologică, teorie care, în fond, se rezumă

la inventarea corpului modern.

În viziunea despre lume, de-a lungul timpului, s-au conturat câteva concepții: concepția *individualistă*, „care face din corp sălaşul subiectului, locul limitei și libertății sale, obiectul privilegiat al unei modelări și al unei voințe de dominare„ (Le Breton 2008: 13) dar și marcă a individului, locul diferenței sale, al distincției sale” (Le Breton 2008: 14). O altă concepție, care privește corpul separat de individ și care se opune individualismului, este concepția *dualistă*. Unul din filosofii care au promovat-o a fost Descartes. Trăsătura dominantă a filozofiei lui Descartes o constituie concepția dualistă despre existența a două substanțe, independente una de alta: substanța materială, cu atributul întinderii, și substanța spirituală, cu atributul gândirii. În acest sens, filosoful consideră sufletul independent de corp. Descartes definește corpul ca fiind un accesoriu al persoanei. David Le Breton afirmă că „Omul lui Descartes este un colaj, în care merg, mână în mână, un spirit, al cărui scop este să gândească, și un corp, sau mai degrabă o mașinărie corporală, reductibilă doar la dimensiunea sa.” (Le Breton 2008: 113-114).

Între secolele XVI- XVIII, se naște omul modernității, „ un om rupt de el însuși, rupt de ceilalți și rupt de cosmos„ (Le Breton 2008: 96). Tot în spațiul antropologic, criticul român contemporan Corin Braga amintește despre un corp imaginar, care se recrează prin neglijarea trupului fizic, „ îndeplinită cel mai bine în stări alterate de conștiință, cum sunt somnul, visul, transa și extaza, boala și experiențele letale” (Braga 2005: 18). Această eliberare a sufletului, a spiritului din corpul fizic este corpul imaginar. Aceste stări au fost asimilate de religii, de tradiții și folclor.

Dualismul atestat în antropologie se regăsește și în sistemele religioase. Marea majoritate a religiilor interpretează entitatea umană ca fiind o dualitate a corpului material și a conștiinței sau spiritului imaterial. Teologul francez Jean-Claude Larchet, în volumul *Semnificația trupului în Ortodoxie*, reușește să exploreze, fără omisiuni, acumulând date care reliefează importanța trupului în antropologia creștină. În religie, trupul și sufletul acționează simultan, lucrarea unuia răsfrângându-se asupra celuilalt. Starea trupului căzut, efectele acestei căderi, plăcerile trupești, metodele de stăpânire a trupului, trupul în rugăciune constituie alte momente, care subliniază materialitatea simbolică a corpului. Potrivit învățăturii creștine, dimensiunea fizică a ființei umane, adică trupul, este opera sau lucrarea lui Dumnezeu (Geneza II, 7), „în realitatea sa esențială și originară, creștinismul apare ca una dintre religiile care au prețuit cel mai mult trupul” (Larchet 2010: 12-13). Astfel, în primul capitol, „Trupul și starea sa primordială”, se remarcă că și trupul aparține „chipului lui Dumnezeu”. Încă din momentul creație, trupul apare ca ceva esențial omului, ceea ce face ca trupul și sufletul să se găsească într-o unitate inseparabilă. Fiind purtătorul vieții omenești, trupul este organul de acțiune. Tradiția ortodoxă îndeamnă că, în mișcarea sa, trupul ca latură inferioară a omului, nu trebuie lăsat la voia întâmplării, deoarece nu se poate împotrivi singur păcatului; nu se conformează vocii de sine lui Dumnezeu, și de aceea are

nevoie să fie plecat în permanență vieții superioare a spiritului, prin care intră în relație conștientă cu Dumnezeu. Rugăciunile, asceza – adică postul, privegherile, munca – au drept scop o mai bună stăpânire a trupului, care să-i îngăduie să se supună duhului.

În cercetarea noastră, ne vom referi și la semnificațiile corpului evaluat din perspectiva conceptului de frumusețe. Codul frumuseții corporale, de-a lungul timpului, a cunoscut o îmbogățire, o diversificare, nuanțare, rafinare a sistemelor de referință. În studiul „O istorie a frumuseții. Corpul și arta înfrumusețării din Renaștere până în zilele noastre”, istoricul și sociologul francez Georges Vigarello inventează propria pistă de observare și analiză, „O istorie despre ceea ce place sau nu place la corpul omenesc, într-o cultură anume sau o perioadă anume: aparențe puse în valoare, linii accentuate sau depreciate” (Vigarello 2006: 8). Pentru Vigarello, imaginile și cuvintele sunt sursa care au condensat intensitatea excelenței fizice, a perfecțiunii, dar și diferențele de la o epocă la alta. Autorul afirmă că socialul și culturalul au fost cele care au dictat, alături au deturnat criteriile de frumusețe. Sociologul nominalizează câteva momente în evoluția frumuseții.

Multă vreme exigența tradițională a fost cea care a guvernat și a dictat criteriile frumuseții corporale, „o frumusețe veșnic „pudică”, „virginală, strunită” (Vigarello 2006: 10). Astfel, modelul divin era criteriul frumuseții în Renaștere. Secolul al XVI-lea anunță o redefinire, prin care carnației îi revine un loc distinct „Corpul feminin, mai ales, capătă o densitate și o carnație pe care nu o avusese până atunci. Aspectul lui devine mai cărnos, contururile mai consistente.” (Vigarello 2006: 19), iar cuvântul „rotunjimi” este folosit cu regularitate. Sensibilul este cel care determină spațiul plăcerii și esteticii.

Lumea clasică subliniază frontiera dintre zonele depreciate și zonele înnobilate, pentru că cele din urmă erau considerate sediul frumuseții „Bustul, chipul, mâinile sunt singurele locuri de interes pentru estetica fizică...” (Vigarello 2006: 22). Privirea este orientată intens spre aceste părți ale „cerului corporal”. Hainele femeilor erau create ca să sublinieze „susul”, iar pe cele de jos să le tăinuiască. Literatura acestui secol este marcată de această schimbare, citând din corp doar părțile înalte.

Frumusețea lumii clasice se accentuează prin îmbogățirea reperelor etichetei, conduitei și a laturii expresive, iar frumusețea corporală inaugurează prezența artificului. La jumătatea secolului al XVII-lea, orașul devine scenă a spectacolului estetic, pentru că înseși locurile de promenadă devin scenă a spectacolului estetic.

Trăsăturilor de frumusețe din secolul al XVII-lea li se adaugă un nou aspect – cel al expresiei, pe care doar sufletul îl poate furniza. Căutările se orientează spre acel ceva, care este dat de obicei de spirit. Un principiu care a caracterizat această perioadă a fost cel al *armoniei*, „acordul dintre interior și exterior” (Vigarello 2006: 73). Practicile de întreținere se intensifică, făcând societatea modernă tot mai exigentă față de propria persoană. Corpul, contururile lui devin spațiul în care se înscriu diferențele sociale; societate fondată pe ascensiune, și nu pe egalitate.

Dacă anterior ierarhia corpului a fost influențată de constrângeri, în sec XIX-lea, aceasta cunoaște eliberări decisive: „josul” dobândește încetul cu încetul un loc pe care nu îl avea înainte” (Vigarello 2006: 145), ca, în secolul următor, corpul să cunoască o democratizare a imaginii individuale: „exigența frumuseții s-a accentuat – corp mai expus, identitate mai „corporalizată” (Vigarello 2006: 271).

În domeniul teatrologiei, este important să explicăm legătura teatrului oriental cu corpul, domeniu de studiu căruia s-a ocupat teatrologul George Banu. În cadrul acestui teatru, corpul uman apare ca o valoare solicitată intens și, într-un fel aparte, mizând pe resursele corpului, pe care actorul știe să și le dezvăluie. „Actorul oriental este mai puțin interpretul unui personaj și mai mult purtătorul semnelor corporale...” (Banu 2005: 23). Chiar însăși corpul apare ca un sistem, „ca o „heroglifă vie”, „ca litera unei scrieri care se dă spre citit pe scena privirilor spectatorilor experți” (Banu 2005: 23). Actorul oriental știe să scoată în evidență subtilitățile corpului și se remarcă, afirmă George Banu, ca un „stăpân al resurselor lui corporale dobândite în timp și dezvoltate prin talentul lui” (Banu 2005: 23).

Singura forma de artă trans-istorică autentică este folclorul, rodul unor tradiții, iar tradițiile sunt elemente culturale vii, perene. Criticul român contemporan Corin Braga, cercetând esența necorporală a omului, manifestările sufletului, călătoria dincolo de corp, afirmă că de aici „derivă tema metamorfozelor, care a hrănit atât basmele populare și credințele folclorice (cele despre priculici, licantropi și vrăjitoare preschimbate în cucuvele sau în alte păsări), cât și miturile clasice despre oameni schimbați de zei, în păianjeni și în alte insecte, pești, păsări sau mamifere.” (Braga 2005:18).

În domeniul literaturii actuale, Gheorghe Crăciun, romanele căruia au condensat în straturile lor experiențe corporale, este cel care a inclus fenomenul corporalității în scriitura postmodernistă, l-a proiectat din spațiul percepției lui în spațiul literaturii, al textului, căci, conform teoreticianului, „corpul conferă textului materialitate, densitate, expresivitate și fascinație, construcția identității sale se face printr-o mare risipă de semnificații” (Crăciun 2005:8). Gheorghe Crăciun desemnează cadrul și tehnici tematice de explorare a corporalității „diferența de corp dintre diversele etape ale propriei ființe, corpul imaginar, hedonismul erotic, identitatea interșanjabilă sau proteică a trupului, carențele atitudinale ale imaturității, confuzia masculin – feminin, corpul ca memorie, voyerism, simulacru corporal, hipnoza simțurilor, obscenitatea, pornografia, metamorfoza animalieră etc.” (Crăciun 2005:8). În perspectiva literaturii, ficțiunile corpului se împart, astfel, în două reprezentări majore: Paradisul corpului – corpul plin, asociat noțiunii de senzualitate și plăcere, vitalitate și tinerețe; și Infernul corpului – corpul vid, manipulat, văzut în degradare, suferință, moarte. Cu referire la conceptul de scriitură corporală, Gheorghe Crăciun crede că este dificil să găsești un limbaj, care să exprime interioritatea, dimensiunea fragilă, tranzitorie și unică a personalității corpului, deoarece limba în care ne exprimăm nu este un

instrument comun, o convenție, pe când eul intim este unic. Adevărul pe care-l transmite această afirmație pare să releve că, în general, corpul nu se abandonează unei simple priviri, unei banale interogări, nu se oferă atât de ușor analizei. Totuși, Roland Barthes afirmă că pentru scriitor, limba maternă este obiectul plăcerii, deoarece „Scriitorul este cineva care se joacă cu corpul mamei sale: pentru a-l glorifica, a-l înfrumuseța, a-l tăia în bucăți, a-l aduce la limita a ceea ce poate fi recunoscut din corp: voi merge până la a mă desfăta cu o *desfigurare* a limbii...”, (Barthes 2006: 34).

În eseu *Trup și literă*, Gheorghe Crăciun dezvoltă teze despre funcționalitatea corpului în spațiul literar, de o unicitate remarcabilă. Antropologul american, Thomas Csordas afirmă: „Corpul nu trebuie considerat obiect, ci subiect – temei existențial – al culturii. Și aceasta din urmă ar trebui studiat prin prisma in-corporării”. Raportat la literatură, corpul – produs și obiect al discursului – devine, în opinia lui Gheorghe Crăciun, substanța de consum a literaturii.

Corpul uman rămâne a fi un concept care încă nu poate fi definit sau, poate, încă nu definitiv, decisiv. După cum observăm, el poate fi analizat, observat numai din unghiuri de vedere care pun în lumină anumite aspecte. Presiunile sociale, schimbările culturale vor continua să configureze noi spații în care corpul se va afișa.

În literatură, se pare, corpul își dezvăluie convingător identitatea.

Bibliografie:

1. Banu, George, *Corpul – centru al actorului occidental*, Traducere de Laura Marin, în „Cuvântul”, Anul XI (XVI), nr. 7, iulie 2005.
2. Barthes, Roland, *Plăcerea textului*, Traducere Marian Papahagi, Chișinău, Editura Cartier, 2006.
3. Braga, Corin, *Corpul imaginar*, în „Cuvântul”, Anul XI (XVI), nr. 7, iulie 2005.
4. Crăciun, Gheorghe, *Corpul în literatură*, în „Cuvântul”, Anul XI (XVI), nr. 7, iulie 2005.
5. Larchet, Jean-Claude, *Semnificația trupului în Ortodoxie*, Traducere de Monahia Antonia, Editura Basilica, 2010.
6. Le Breton, David, *Antropologia corpului și modernitatea*. Traducere de Liliana Rusu, Chișinău, Editura Cartier, 2008.
7. Vigarello, Georges, *O istorie a frumuseții. Corpul și arta înfrumusețării din Renaștere până în zilele noastre*, Traducere de Luana Stoica, Chișinău, Editura Cartier, 2006.